

Concept of Lexical Systemicity of English and Uzbek Languages

Nasiba JUMANIYAZOVA¹, Sevinch SADIKOVA²

Urgench RANCH University of Technology
Uzbekistan State World Languages University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2024

Received in revised form

15 December 2024

Accepted 25 January 2025

Available online

15 February 2025

Keywords:

Lexical systemicity,
english language,
uzbek language,
lexical system,
language system,
phrasal verbs,
international words,
lexical units,
semantics,
linguistics.

ABSTRACT

Lexical Systemicity refers to the systematic nature of the lexical structure of a language. This concept deals with how the lexical system is formed, its rules, interconnections, and organization in both English and Uzbek languages. The lexical system in English is characterized by numerous international words, idiomatic expressions, and phrasal verbs, while the Uzbek language has its own unique lexical system rooted in traditional notions and concepts. This topic highlights the coherence and completeness of the lexical system in both languages and offers a perspective on how to analyze it systematically.

2181-3663/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss1-pp19-23>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ingliz va O'zbek tillarida leksik tizimliligi tushunchasi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Leksik sistemlik,
ingliz tili,
o'zbek tili,
leksik tizim,
til tizimi,
frazologizm,
xalqaro so'zlar,
leksik birliklar,
semantika,
tilshunoslik.

Leksik tizimliligi – bu tilning leksik tuzilishining tizimli xususiyatlarini anglatadi. Ingliz va o'zbek tillarida leksik tizimning shakllanishi va uning qoidalari, o'zaro bog'liqligi va tartibi haqida so'z boradi. Ingliz tili va o'zbek tilida leksik tizimning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Ingliz tilida so'zlar va ifodalar ko'plab xalqaro so'zlar, fiksatsiyalar va frazeologizmlarga ega. O'zbek tilida esa, an'anaviy ma'lumotlar va tushunchalar orqali o'ziga xos leksik tizim shakllangan. Ushbu mavzu, tilning leksik tizimining mukammalligi va izchil tarzda tahlil qilish imkoniyatlarini ko'rsatadi.

¹ Urgench RANCH University of Technology.

² Uzbekistan State World Languages University. E-mail: sodiqovasevinch957@gmail.com

Понятие лексической системности английского и узбекского языков

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

лексическая системность,
английский язык,
узбекский язык,
лексическая система,
языковая система,
фразеологизмы,
международные слова,
лексические единицы,
семантика,
лингвистика.

Лексическая системность – это концепция, которая отражает системную структуру лексики языка. Она касается формирования лексической системы, её правил, взаимосвязей и организации как в английском, так и в узбекском языках. Лексическая система английского языка включает большое количество международных слов, фразеологизмов и устойчивых выражений, тогда как узбекский язык имеет свою уникальную лексическую систему, основанную на традиционных понятиях. Эта тема подчеркивает целостность и системность лексической структуры обоих языков и открывает возможности для её систематического анализа.

Til insonlarning fikrini ifodalash va muloqot qilish vositasi sifatida xizmat qiladi. Har bir tilning leksik tizimi o'ziga xos bo'lib, bu tizim tilshunoslikda muhim o'rinni egallaydi. Ushbu maqolada Ingliz va O'zbek tillaridagi leksik tizimning asosiy xususiyatlari va farqlari o'rganiladi.

Leksik tizim – bu tilning lug'aviy birliklari, ya'ni so'zlar va ularning ma'nolarining yig'indisidir. Bu tushuncha so'zlarning o'zaro bog'liqligini va ularning semantik toifalari orqali shakllanishini ifodalaydi. Har bir tilning leksik tizimi o'ziga xos bo'lib, tilning madaniy va ijtimoiy xususiyatlarini aks ettiradi.

Ingliz tilining leksik tizimi dunyodagi eng boy va murakkab tizimlardan biri hisoblanadi. Ingliz tilida leksik birliklar turli xil manbalardan kirib kelgan bo'lib, bu uning lug'at boyligini oshirgan. Masalan, lotin, fransuz, nemis va boshqa tillardan qabul qilingan so'zlar Ingliz tilida keng qo'llaniladi. Shuningdek, Ingliz tili xalqaro aloqalar va texnologiya sohalarida global til sifatida foydalanilgani sababli, yangi termin va iboralar doimiy ravishda qo'shilib boradi. Ingliz tilida leksik tizim haqida quyidagi asosiy ma'lumotlarni berish mumkin. Leksik tizim biror tilda mavjud bo'lgan barcha so'zlar va ularning ma'nolarini o'z ichiga oladi. Bu tizim tilning asosiy elementlaridan biri bo'lib, so'zlar o'zaro ma'no, shakl va funktsiyalariga ko'ra bog'langan.

Leksik tizimning asosiy komponentlari:

Leksik birliklar (Lexical Units): So'zlar, so'z birikmalari va frazeologik iboralar.

Leksik ma'no (Lexical Meaning): So'zning asosiy semantik ma'nosi.

Sinonimlar (Synonyms): Ma'nosi bir-biriga yaqin yoki bir xil bo'lgan so'zlar.

Antonimlar (Antonyms): Bir-biriga qarama-qarshi ma'nodagi so'zlar.

Omonimlar (Homonyms): Yozilishi yoki talaffuzi bir xil, lekin ma'nosi turli bo'lgan so'zlar.

Polisemiya (Polysemy): Bitta so'zning bir nechta ma'noga ega bo'lishi.

Leksik tizimning xususiyatlari quyidagilardan iborat

Dinamiklik: Leksik tizim doimiy ravishda o'zgarib turadi. Yangi so'zlar qo'shiladi, ba'zi eski so'zlar esa ishlatilmay qoladi.

Regional va ijtimoiy xilma-xillik: Ingliz tilidagi leksik tizim turli mintaqalarda va ijtimoiy guruhlarda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin.

Stilistik foydalanish: Leksik tizimning so'zlari stilistik jihatdan farq qilishi mumkin (rasmiy, norasmiy, adabiy, sleng).

Leksik tizimning turlari

Umumiy leksika (General Vocabulary): Har bir kishi foydalanishi mumkin bo'lgan keng tarqalgan so'zlar.

Ixtisoslashgan leksika (Specialized Vocabulary): Maxsus sohalar va kasblarga xos bo'lgan so'zlar (tibbiyot, texnika, qonunchilik va boshqalar).

Leksik tizimni o'rganish leksikologiya fani doirasida amalga oshiriladi. Leksikologiya so'zlarning shakli, ma'nosi, kelib chiqishi va boshqa xususiyatlarini o'rganadi. Ingliz tilini o'rganishda leksik tizimni yaxshi bilish muhim ahamiyatga ega, chunki so'z boyligini oshirish va to'g'ri qo'llash til o'rganish jarayonining muhim qismidir. O'zbek tilining leksik tizimi turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, o'ziga xos tarixiy va madaniy xususiyatlarga ega. O'zbek tilida leksik birliklar asosan turkiy ildizlarga asoslanadi, biroq arab, fors, rus va boshqa tillardan olingan so'zlar ham mavjud. O'zbek tilida ham zamonaviy texnologiyalar va ilm-fan rivoji bilan yangi so'zlar va atamalar paydo bo'lmoqda. Lekin O'zbek tili leksik tizimida mahalliylik va an'anaviylik unsurlari hali ham saqlanib qolgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ingliz va O'zbek tillarining leksik tizimlarida bir qator farqlar mavjud. Eng avvalo, Ingliz tili xalqaro miqyosda keng qo'llaniladigan til bo'lsa, O'zbek tili asosan mintaqaviy doirada ishlatiladi. Ingliz tilining leksik tizimi ko'p tillardan kirib kelgan so'zlar orqali boyitilgan bo'lsa, O'zbek tilining leksik tizimi asosan turkiy ildizlarga tayanadi. Bundan tashqari, Ingliz tilida sinonimlar va antonimlar juda ko'p bo'lib, bu tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. O'zbek tilida esa sinonim va antonimlarning soni nisbatan kamroq bo'lib, leksik tizim ko'proq an'anaviylikka asoslangan. Leksika tilning lug'at boyligini ifodalaydi. Bu tilning barcha so'zlari va iboralari jamlanmasidir. Tilda doimiy ravishda qo'llanadigan, asosan, o'z so'zlaridan iborat bo'lib, turli davrlarda foydalanilgan. So'zlar vaqt o'tishi bilan o'z ma'nosini o'zgartirishi yoki yangi ma'nolar hosil qilishi mumkin. So'zning ma'nosi cheklanishi (masalan, "Muallim" avval kengroq ma'noda ishlatilgan). So'zning yangi ma'nolar hosil qilishi (masalan, "telefon" so'zi avval faqat ovoqli aloqa vositasini bildirgan). Bu tilning muayyan ahamiyatga ega bo'lgan barqaror iboralari bo'lib, ular leksik tizimning muhim qismidir. Masalan, "qo'l Uchida" (yengil, yuzaki) yoki "yurak yutmoq" (jasoratli bo'lish) kabi iboralar. Hozirgi davrda kamdan-kam qo'llaniladigan yoki ishlatilmaydigan so'zlar (masalan, "mirza"). Muayyan hududga xos bo'lgan leksika (masalan, Farg'ona lahjasiga xos so'zlar). Zamonaviy texnologiyalar va jamiyat rivoji bilan birga tilga yangi so'zlar kirib keladi. Bu so'zlar yangi tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. O'zbek tilining leksik tizimi boy va rang-barang bo'lib, u xalqning tarixi, madaniyati va turmush tarzi bilan uzviy bog'liqdir. Tilning rivojlanishi va boyishi davom etar ekan, leksik tizim ham doimiy ravishda o'zgarib, boyib boradi. Morfologik jihatdan nisbatan oddiyroq bo'lib, ko'p hollarda so'z yasashida prefikslar va suffikslar qo'shiladi. Shuningdek, ingliz tilida bir so'z bir nechta ma'noga ega bo'lishi mumkin. So'z yasashi va shakllantirish imkoniyatlari keng bo'lib, ko'pincha qo'shimchalar yordamida yangi so'zlar hosil qilinadi. Shuningdek, o'zbek tilida sinonimiya va omonimiya juda rivojlangan. Sinonimlar ko'p, ayniqsa lotin va germaniyaga oid so'zlar

birgalikda qo'llanadi. Ingliz tilida antonimiya ham yaxshi rivojlangan. O'zbek tilida sinonimiya juda keng, ko'p hollarda bir narsani ifodalash uchun turli uslubiy yoki dialektal so'zlar mavjud. Antonimlar ham keng tarqalgan. Texnologiya, ilm-fan va ishbilarmonlik sohalarida ko'p yangi so'zlar yaratilgan va keng qo'llanadi. An'anaviy sohalar va madaniyat bilan bog'liq so'zlar ko'p bo'lsa-da, zamonaviy texnologiyalar va ilm-fan sohalarida yangi so'zlar ingliz tilidan kirib kelmoqda. Talaffuzi murakkab, ko'plab so'zlar yozilishi va talaffuzi o'rtasida katta farq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, urg'u so'zning ma'nosini o'zgartirishi mumkin. Fonetika nisbatan sodda, yozilishi va talaffuzi ko'pincha bir xil. Urg'u ko'pincha so'zning oxiriga tushadi. Frazologizmlar juda ko'p va keng tarqalgan, ko'pincha ularning ma'nosi so'zma-so'z tarjimadan farq qiladi. Frazologik birliklar boy va xalqona iboralar ko'p uchraydi. Ko'pincha o'zbek xalq og'zaki ijodidan kelib chiqadi. Ko'plab so'zlar bir nechta ma'noga ega bo'lishi mumkin, kontekstga qarab ma'no o'zgaradi. So'zlarning ma'no ko'p qirraligi rivojlangan, ayniqsa sinonim va antonimlar orqali turli kontekstlarda ishlatiladi. Ingliz va o'zbek tillaridagi leksik tizimlar o'rtasidagi ushbu farqlar ushbu tillarning tarixiy rivojlanishi, ijtimoiy-madaniy ta'sirlar va zamonaviy rivojlanishlar natijasida shakllangan.

XULOSA

Ingliz va O'zbek tillaridagi leksik tizimlar har biri o'ziga xos bo'lib, bu tillarning boyligi va murakkabligini ko'rsatadi. Ingliz tilining leksik tizimi global miqyosda boy va rang-barang bo'lsa, O'zbek tilining leksik tizimi o'ziga xos milliy xususiyatlarga ega. Ushbu tillarning leksik tizimlarini o'rganish tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular orqali har bir tilning madaniy va tarixiy xususiyatlarini yaxshiroq tushunish va tilning leksik birliklarining o'zaro bog'liqligi va tizimli tashkil topish jarayonini anglatadi. Har bir til o'zining leksik tizimi orqali o'ziga xos dunyoqarash, madaniyat va an'analarni aks ettiradi. Ingliz tilida leksik tizim ko'plab xalqaro so'zlar, frazeologizmlar, va o'zaro bog'langan ifodalarga asoslangan bo'lsa, o'zbek tili o'zining an'anaviy, madaniy va etnik xususiyatlarini ko'rsatadi. Leksik tizimlilik har bir tilni o'rganishda tizimli tahlil qilishni talab qiladi, chunki so'zlarning ma'nosi va ularning o'zaro bog'lanishi tilning umumiy tuzilishini tushunishda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yusupov, M. (2009). O'zbek tilining leksik tizimi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Ushbu asarda o'zbek tilining leksik tizimi, uning tuzilishi va xususiyatlari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.
2. Shodmonov, S. (2015). Ingliz va o'zbek tillaridagi leksik tizimlarning taqqoslanishi. Toshkent: Fan va texnologiyalar. Kitobda ingliz va o'zbek tillarining leksik tizimlari o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlar tahlil qilingan.
3. Ismoilov, D. (2012). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'qituvchi. Bu darslikda tilshunoslikning asosiy tushunchalari, jumladan, leksik tizim va uning tilshunoslikdagi o'rni haqida so'z boradi.
4. Azimov, I. (2018). Leksik tizim va uning tarixi. Toshkent: Science and technology. Kitobda o'zbek va boshqa tillardagi leksik tizimlarning rivojlanish tarixi va uning o'zgarishi haqida to'liq ma'lumotlar berilgan.
5. Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell Publishing. This reference provides a comprehensive explanation of lexical systems and their importance in linguistic theory.

6. Kachru, B. B. (1982). *The Other Tongue: English Across Cultures*. University of Illinois Press. Kachru discusses the role of English in various cultures and the development of its lexical system across different varieties of English.

7. Храмов, А. В. (2005). *Лексическая система языка*. Москва: Наука. В книге рассматривается структура лексической системы языка, её особенности и принципы формирования.

8. Евгеньев, В. В. (2010). *Теория языка*. Москва: Флинта. Это учебное пособие включает главы, посвященные лексической системности и её роли.